

УДК 373.5.016:821.161.2.09:005.336.2

Шуляр Василь Іванович,
доктор педагогічних наук, професор,
директор ПУ «Інститут прикладної педагогіки»,
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-8643-0105>

КОМПЕТЕНТНІСНІ ЛІТЕРАТУРНІ ЗАДАЧІ ЗА ПОЕЗІЄЮ «САМОВИЗНАЧЕННЯ» ГАЛИНИ МОГИЛЬНИЦЬКОЇ

Анотація. У статті обґрунтовано методичну доцільність використання компетентнісних літературних задач у процесі вивчення поезії Галини Могильницької «Самовизначення». Проблему розглянуто в контексті компетентнісно-діяльнісної, аксіологічної, текстоцентричної та читацькоцентричної стратегій сучасної літературної освіти. Вихідною методологічною основою визначено авторську технологію конструювання компетентнісних літературних вправ, у якій запитання, завдання й задачі постають не як допоміжний дидактичний матеріал, а як інструментарій організації читацької діяльності, формування інтелігентного учня-читача та напрацювання особистісно і соціально значущого читацького продукту. На підставі аналізу українських і зарубіжних досліджень, присвячених компетентнісно орієнтованим завданням, навчальним задачам, проблемному навчанню літератури, автентичному оцінюванню і розвитку читання, запропоновано авторське визначення поняття «компетентнісна літературна задача». Її потрактовано як спеціально змодельовану проблемно-сміслову читацьку ситуацію, що має мотиваційний опис, текстову або літературознавчу опору, орієнтовну основу читацьких дій, умову розв'язання, очікуваний продукт-доказ і критерії оцінювання. Така задача спонукає учня-читача до аналізу, інтерпретації, аргументації, ціннісного вибору, рефлексії та створення власного усного, письмового, візуального чи комбінованого продукту. Розроблено алгоритм складання компетентнісних літературних задач: від вибору проблемного ядра художнього тексту до визначення продукту, критеріїв і шкали оцінювання. Запропоновано систему задач за поезією «Самовизначення»: на розрізнення образу автора й ліричного героя, на осмислення аксіологічної пари «любов - боротьба», на виявлення діяльнісного патріотизму, на побудову мінімоделі літературного заняття, на інтерпретацію ключової метафори «Я - пісня». Подано зразки виконання, критерії та 12-бальну шкалу оцінювання читацьких продуктів. Практична цінність матеріалу полягає в можливості його використання на літературних заняттях, у методичній підготовці вчителів-словесників та в розробленні контентів для проєкту «Освіта. Діти. Майбутнє».

Ключові слова: компетентнісна літературна задача, поезія, ліричний герой, аксіологічна стратегія, читацька компетентність, продукт-доказ, оцінювання.

Постановка проблеми. Сучасна літературна освіта не може обмежуватися передаванням відомостей про письменника, переказом змісту твору або відтворенням наперед заданої інтерпретації. Її завданням стає формування учня-читача, здатного працювати з художнім текстом як із простором смислів, цінностей, вибору й відповідальності. У цьому контексті особливої ваги набувають компетентнісні літературні задачі, оскільки вони змушують учнівство не лише відповідати, а діяти: знаходити проблему, добирати текстові докази, зіставляти смисли, формувати власну позицію, створювати продукт-доказ і оцінювати його якість.

Поезія Галини Могильницької «Самовизначення» (Могильницька, 2020) є методично продуктивним матеріалом для такого типу читацької діяльності. У ній ліричне «я» не описує приватний стан, а здійснює акт духовного, громадянського й національного самовизначення: «Я – пісня!», «Я пісня, буйна, як гроза», «Я – спів любові й боротьби», «Я спів судьби / Мого прадавнього народу». Текст концентрує кілька проблемних вузлів: співвідношення образу автора й ліричного героя, межу між біографічним фактом і художнім узагальненням, аксіологічну пару «любов – боротьба», діяльнісний патріотизм, роль поетичного слова як форми духовного чину.

Проблема статті полягає в тому, щоб на основі технології конструювання, запропонованої нами, розробити науково вмотивований алгоритм створення компетентнісних літературних задач і апробувати його на матеріалі поезії «Самовизначення». Додатковою вимогою дослідження є відбір українських і зарубіжних наукових джерел без залучення текстів російських і білоруських учених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній українській методиці літератури понятійне поле компетентнісно зорієнтованих вправ, завдань і задач формується на перетині кількох

дослідницьких ліній. Праці А. Фасолі, Т. Яценко, С. Паламар, Л. Назаренко, А. Ситченка, Ю. Бондаренка, Л. Удовиченко, А. Кузнецової й інших українських учених пов'язані з формуванням читацької компетентності, організацією аналізу художнього твору, моделюванням навчальних і мовно-літературних завдань, розробленням критеріїв оцінювання. С. Дячок досліджує компетентнісно орієнтовані завдання в підручнику української літератури як засіб розвитку читацької грамотності та наголошує на переході від інформаційно-накопичувальної моделі до дослідницько-практичної діяльності учнів. Л. Удовиченко обґрунтовує дидактичний потенціал навчальних задач у технології вивчення художніх образів-персонажів. А. Кузнецова моделює інтегровані мовно-літературні задачі, акцентуючи на практичній орієнтації, опорі на життєвий досвід, самостійній діяльності учнівства й критеріальному оцінюванні.

Системний внесок у розроблення проблеми напрацьовується автором (Шуляр, 2024а,б). У практико-орієнтованій монографії «Компетентнісні літературні вправи» автор вибудовує типологію вправ за тріадою «компетентнісні літературні запитання – компетентнісні літературні завдання – компетентнісні літературні задачі», визначає їх когнітивний, діяльнісний і ціннісно-етичний складники, формулює архітектоніку задачі й пов'язує її з принципами творочентризму, читацькоцентризму та дитиноцентризму. У цій логіці літературна задача має бути не перевіркою пам'яті, а змодельованою читацькою ситуацією, що веде до продукту й рефлексії.

Зарубіжні дослідження доповнюють українське поле ідей. Д. Джонассен розглядає навчання як розв'язання проблем і наголошує, що учні мають практикуватися в розв'язанні проблем, будувати проблемні схеми, аргументувати й моделювати. Г. Вігінс обґрунтовує автентичне оцінювання як оцінювання виконання значущих інтелектуальних завдань, у яких учень створює обґрунтований продукт, а не лише обирає правильну відповідь. У межах PISA читання розуміється як здатність розуміти, використовувати, оцінювати, рефлексувати й залучатися до текстів для досягнення цілей, розвитку знань і участі в суспільстві. І. Маркушич досліджує проблемне навчання літератури й доводить, що воно активізує учнів, розвиває критичне мислення, комунікацію, дослідницьку цікавість і любов до читання. Ці джерела дозволяють розглядати компетентнісну літературну задачу як спеціальний тип проблемно-діяльнісної й автентично оцінюваної читацької ситуації.

Мета статті – обґрунтувати поняття «компетентнісна літературна задача», розробити алгоритм її конструювання на основі технології В. Шуляра та запропонувати систему літературних задач, зразків виконання, критеріїв і шкали оцінювання за поезією Галини Могильницької «Самовизначення».

Для досягнення мети визначено такі завдання: з'ясувати науково-методичні підстави конструювання літературних задач; уточнити дефініцію компетентнісної літературної задачі; розробити алгоритм її складання; подати систему задач за поезією «Самовизначення»; запропонувати зразки читацьких продуктів, критерії та шкалу оцінювання.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з технології В. Шуляра, компетентнісну літературну задачу доцільно розглядати як різновид компетентнісної літературної вправи, що передбачає уявну знаково-описову модель проблемної читацької ситуації, має специфічну структуру й потребує розв'язання через дослідницькі дії з художнім текстом. Пропонуємо таке робоче визначення: компетентнісна літературна задача – це спеціально сконструйована проблемно-сміслова читацька ситуація за художнім твором або літературно-мистецьким матеріалом, яка містить мотивувальний опис, текстову опору, орієнтовну основу читацьких дій, умову розв'язання, очікуваний продукт-доказ і критерії оцінювання, а її виконання забезпечує інтеграцію знань, умінь, ціннісного вибору, аргументації, рефлексії та створення особистісно значущого читацького продукту.

Ця дефініція принципово відрізняє задачу від звичайного запитання. Запитання може передбачати коротку усну відповідь. Завдання організує певну практичну дію. Задача містить проблему, ситуацію невизначеності або протиріччя, потребує добору способу розв'язання, опори на текст, створення продукту й оцінювання його якості. Отже, літературна задача не математизує художній твір, а дисциплінує читацьку діяльність: допомагає рухатися від емоційного враження до аргументованої інтерпретації, від інтерпретації до ціннісного вибору, від вибору до продукту-доказу.

За поезією «Самовизначення» проблемне ядро вибудовується навколо формули «Я – пісня». Ліричне «я» багаторазово самоназивається піснею, але ця пісня має різні регістри: «буйна, як гроза», «чиста, як сльоза», «дзвін конавлі кришталевої», «голос луків і дібров», «гнівний клекіт корогов», «материнська коліскова». Таке розгортання образу дозволяє створювати задачі різних типів: аналітичні, інтерпретаційні, аксіологічні, біографічно-контекстуальні, візуально-моделювальні, рефлексивно-оцінні.

Алгоритм складання компетентнісної літературної задачі

Алгоритм конструювання задачі має починатися не з формального питання «що запитати?», а з професійного питання «яку читацьку дію має виконати учень і який продукт засвідчить якість цієї дії?». Тому кожна задача повинна мати внутрішню архітектуру: проблемне ядро, умову, орієнтовну основу дій, текстову опору, продукт, критерії, шкалу й рефлексію. У таблиці 1 подано стислий конструктор такої роботи.

Таблиця 1. Алгоритм складання компетентнісної літературної задачі

Крок	Дія конструктора	Питання для самоперевірки
Крок 1	Визначити проблемне ядро тексту	Яке протиріччя, смислова напруга або ціннісний вибір закладено у творі?
Крок 2	Окреслити читацький результат	Що саме учень має навчитися робити: аналізувати, інтерпретувати, доводити, моделювати, оцінювати?
Крок 3	Вибрати компетентнісний фокус	Яка читацька, ключова компетентність і наскрізне вміння відпрацьовуються?
Крок 4	Дібрати текстову опору	Які рядки, образи, мотиви або біографічні факти будуть джерелом розв'язання?
Крок 5	Сформулювати умову задачі	Яку ситуацію треба розв'язати? Яке твердження довести, спростувати або уточнити?
Крок 6	Задати орієнтовну основу читацьких дій	Які кроки допоможуть учневі рухатися до продукту без підміни його думки готовою відповіддю?
Крок 7	Визначити продукт-доказ	Що буде створено: абзац, теза з аргументами, схема, коментар, міні-модель заняття, рубрика?
Крок 8	Розробити критерії і шкалу	За якими ознаками оцінюємо не «правильну думку», а якість читацької дії?
Крок 9	Передбачити рефлексію	Як учень усвідомить, що змінилося в його розумінні тексту й самого себе як читача?

Система літературних задач за поезією Галини Могильницької «Самовизначення»

Задачі до поезії мають бути різнорівневими й різнотипними. Частина з них спрямована на літературознавче розрізнення понять, частина – на аксіологічну інтерпретацію, частина – на моделювання заняття або створення власного рефлексивного продукту. У таблиці 2 подано орієнтовну систему задач, яку вчитель може використовувати послідовно або вибірково.

Таблиця 2. Орієнтовна система компетентнісних літературних задач

№	Образна назва	Умова задачі	Продукт
1	Ліричний герой і образ автора	Доведіть або спростуйте твердження: ліричний герой максимально наближений до образу автора, але не тотожний йому. Використайте два текстові спостереження й один біографічний факт.	Аргументований абзац на 8–10 речень
2	Любов і боротьба	Поясніть, чому в поезії цінності любові й боротьби не суперечать одна одній. Сформулюйте тезу і три аргументи.	Ціннісна теза і три аргументи
3	Діяльнісний патріотизм	Учень назвав текст патріотичним, але не пояснив чому. Сформулюйте три ознаки не декларативного, а діяльнісного патріотизму в поезії.	Короткий коментар
4	Формула «Я – пісня»	Побудуйте смисловий ланцюг образу «пісня»: від особистого голосу до голосу народу. Поясніть роль трьох метафор.	Схема або мікроесе
5	Літературне заняття	Спроектуйте фрагмент заняття: результат учнівства, взаємодія, завдання, продукт, критерій, рефлексія.	Міні-модель заняття
6	Ціннісний вибір читача	Оберіть рядок, який може стати особистим життєвим орієнтиром. Поясніть вибір і межі його застосування в сучасній ситуації.	Рефлексивний абзац

Зразки виконання окремих задач

Зразок до задачі 1. Твердження про наближеність ліричного героя до образу автора можна довести, але з методичним застереженням: ідеться не про пряме ототожнення з біографічною особою, а про збіг духовно-ціннісного досвіду. У тексті ліричне «я» послідовно самовизначається через образ пісні: «Я – пісня!», «Я пісня, буйна, як гроза», «Я – спів любові й боротьби». Це означає, що герой існує як голос, покликання, енергія слова. Друге спостереження: особисте «я» розширюється до голосу природи й народу: «Я – голос луків і дібров», «Я спів судьби / Мого прадавнього народу». Отже, герой більший за приватну особу. Біографічний матеріал про Галину Могильницьку як українську педагогиню, письменницю, громадську діячку і представницю шістдесятництва допомагає зрозуміти внутрішню правдивість мотивів віри, спротиву й любові до народу. Проте в поезії немає документального життєпису: немає дат, назв установ, конкретних подій. Є художнє узагальнення духовної позиції. Тому ліричний герой максимально наближений до образу автора за цінностями, але не тотожний авторці як реальній біографічній особі.

Зразок до задачі 2. Ціннісна теза: у поезії «Самовизначення» любов і боротьба не суперечать одна одній, бо любов визначає мету, а боротьба стає способом її захисту. Перший аргумент: ліричне «я» відкидає пасивну журбу й обирає стан дії: «Та в час звитяг і боротьби / Я – пісня!». Другий аргумент: образи сили – «гроза», «крик розбудженого лева», «гнівний клекіт корогов» – не є ознаками руйнівної агресії, а передають енергію пробудження й оборони гідності. Третій аргумент: поряд із бойовою образністю з'являється «материнська колискова», тому боротьба виростає з турботи, пам'яті й любові. Отже, текст утверджує зрілу ціннісну позицію: любити означає не лише відчувати, а й відповідально діяти.

Зразок до задачі 3. Діяльнісний патріотизм у поезії виявляється в трьох ознаках. Перша ознака – готовність до дії, бо ліричне «я» називає себе «співом любові й боротьби / Для бою, праці, для походу». Друга ознака – укоріненість у пам'яті народу: «Я спів судьби / Мого прадавнього народу». Третя ознака – поєднання сили й людяності: «гнівний клекіт корогов» існує поруч із «материнською колисковою». Тому патріотизм у тексті не гасловий, а відповідальний: він означає пам'ятати, любити, працювати, боротися й не втрачати моральної чистоти.

Критерії та шкала оцінювання. Оцінювання компетентнісної літературної задачі має бути діяльнісним і критеріальним. Його предметом є не збіг учнівської думки з учительською, а якість читацької дії: чи учень працює з текстом, чи вміє добирати докази, чи розуміє поняття, чи формулює власну позицію, чи створює завершений продукт. Такий підхід узгоджується з формувальним оцінюванням, у якому зворотний зв'язок допомагає учневі побачити переваги продукту, виявити недоліки й удосконалити результат.

Таблиця 3. Критерії оцінювання читацького продукту

Критерій	Показник якості	Бали
Точність понятійного апарату	Учень коректно розрізняє образ автора, ліричного героя, цінність, мотив, метафору	0–2
Текстова доказовість	Використано конкретні рядки, образи або композиційні спостереження; доказ не підмінено загальними фразами	0–3
Аналітико-інтерпретаційна якість	Є пояснення, зіставлення, висновок; учень бачить проблему й пропонує спосіб її розв'язання	0–3
Ціннісно-етичний компонент	Сформульовано особистісну позицію без гасловості; показано моральний або громадянський сенс тексту	0–2
Якість продукту	Продукт відповідає умові, має завершену форму, логіку, мовну охайність і придатний для само- або взаємооцінювання	0–2
Разом		12

Таблиця 4. Рівнева шкала оцінювання

Бали	Рівень	Характеристика
10–12	Високий	Самостійна доказова інтерпретація з точним понятійним апаратом, текстовими доказами, ціннісним висновком і завершеним продуктом
7–9	Достатній	Загалом правильне розв'язання; є докази й висновок, але окремі поняття, аргументи або структура продукту потребують уточнення
4–6	Середній	Є часткове розуміння задачі; відповідь переважно описова, доказів мало, ціннісний висновок неповний

1–3	Початковий	Відповідь декларативна, майже без опори на текст; умова задачі виконана частково або формально
0	Не виконано	Продукт відсутній або не відповідає умові задачі

Висновки з дослідження. Компетентнісна літературна задача є продуктивним інструментом сучасної літературної освіти, оскільки поєднує текстову роботу, проблемність, діяльнісність, ціннісний вибір, продукт і оцінювання. На відміну від репродуктивного запитання, вона організовує рух учня-читача від первинного сприймання до аргументованої інтерпретації, від інтерпретації до особистісної позиції, від позиції до продукту-доказу.

Поезія Галини Могильницької «Самовизначення» має високий дидактичний потенціал для конструювання таких задач, бо містить виразні проблемно-сміслові вузли: співвідношення образу автора й ліричного героя, метафору пісні як форми самовизначення, аксіологічну єдність любові й боротьби, діяльнісний патріотизм, національну пам'ять і моральну відповідальність. Алгоритм, запропонований у статті, може бути застосований і до інших ліричних творів, якщо вчитель чітко визначає проблемне ядро, читацький результат, продукт і критерії оцінювання.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в розробленні банку компетентнісних літературних задач до творів української лірики, створенні цифрових шаблонів для їх конструювання, апробації критеріїв оцінювання в різних вікових групах і співвіднесенні задач із результатами мовно-літературної освітньої галузі Нової української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дячок, С. О. (2021). Competence oriented tasks in Ukrainian literature textbook as the way of developing students' reading literacy. *Проблеми сучасного підручника*, 1(26).
2. Кузнєцова, А. М. (2024). *Модельювання інтегрованих / мовно-літературних задач у Новій українській школі*. Репозитарій МОІППО.
3. Могильницька, Г. (2020). Самовизначення [поезія]. У В. Шуляр & К. Картузов (Укл.), *СТекстМиколаївщини: літературно-художня антологія*. Миколаїв: Іліон.
4. Удовиченко, Л. М. (2020). *Теорія і технологія вивчення художніх образів-персонажів у курсі зарубіжної літератури старшої школи* [Дисертація доктора педагогічних наук]. Київський університет імені Бориса Грінченка.
5. Шуляр, В. І. (б. д.). *Архітектура освіти для майбутнього України, або Архітектура освітньої моделі* [Рукопис].
6. Шуляр, В. І. (2024а). *Компетентнісні літературні вправи (зарубіжна література, інтегрований курс «Література»)* (Ч. 1). Миколаїв: МОІППО.
7. Шуляр, В. І. (2024б). *Компетентнісні літературні вправи (зарубіжна література, інтегрований курс «Література»)* (Ч. 2). Миколаїв: МОІППО.
8. Jonassen, D. H. (2011). *Learning to solve problems: A handbook for designing problem-solving learning environments*. Routledge. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203847527>
9. Markušić, I. (2019). Problem-based teaching of literature. *Journal of Education and Training Studies*, 7(4). URL: <https://doi.org/10.11114/jets.v7i4.4066>
10. OECD. (2019). *PISA 2018 assessment and analytical framework*. OECD Publishing. URL: <https://doi.org/10.1787/b25efab8-en>
11. Wiggins, G. (1990). The case for authentic assessment. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, 2(1), Article 2. URL: <https://doi.org/10.7275/ffb1-mm19>

REFERENCES

1. Diachok, S. O. (2021). Competence oriented tasks in Ukrainian literature textbook as the way of developing students' reading literacy. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, 1(26).
2. Kuznietsova, A. M. (2024). *Modeliuvannia intehrovanykh / movno-literaturnykh zadach u Novii ukrainskii shkoli*. Repozytarii MOIPPO
3. Mohylnytska, H. (2020). Samovyznachennia [poeziia]. U V. Shuliar & K. Kartuzov (Ukl.), *YeTekstMykolaivshchyny: literaturno-khudozhnia antolohiia*. Mykolaiv: Ilion.
4. Udovychenko, L. M. (2020). *Teoriia i tekhnolohiia vvychennia khudozhnykh obraziv-personazhiv u kursu zarubizhnoi literatury starshoi shkoly* [Dysertatsiia doktora pedahohichnykh nauk]. Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka.
5. Shuliar, V. I. (b. d.). *Arkhitektura osvity dlia maibutnoho Ukrainy, abo Arkhitektura osvitnoi modeli* [Rukopys].

6. Shuliar, V. I. (2024a). Kompetentnisni literaturni vpravy (zarubizhna literatura, intehrovanyi kurs «Literatura») (Ch. 1). Mykolaiv: MOIPPO.
7. Shuliar, V. I. (2024b). Kompetentnisni literaturni vpravy (zarubizhna literatura, intehrovanyi kurs «Literatura») (Ch. 2). Mykolaiv: MOIPPO.
8. Jonassen, D. H. (2011). Learning to solve problems: A handbook for designing problem-solving learning environments. Routledge. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203847527>
9. Markušić, I. (2019). Problem-based teaching of literature. Journal of Education and Training Studies, 7(4). URL: <https://doi.org/10.11114/jets.v7i4.4066>
10. OECD. (2019). PISA 2018 assessment and analytical framework. OECD Publishing. URL: <https://doi.org/10.1787/b25efab8-en>
11. Wiggins, G. (1990). The case for authentic assessment. Practical Assessment, Research, and Evaluation, 2(1), Article 2. URL: <https://doi.org/10.7275/ffb1-mm19>

Vasyl Shuliar,
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor, Director of the Private Institution
«Institute of Applied Pedagogy»,
Kyiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-8643-0105>

COMPETENCE-BASED LITERARY TASKS BASED ON «SELF-DETERMINATION»

Abstract. *The article substantiates the methodological value of competence-based literary tasks in studying Halyna Mohylnytska's poem «Self-Determination». The issue is examined within the framework of competence-oriented, activity-based, axiological, text-centred and reader-centred strategies of contemporary literary education. Vasyl Shuliar's technology for constructing competence-based literary exercises is used as the core methodological foundation. Within this technology, questions, assignments and tasks are not interpreted as auxiliary didactic material; rather, they function as instruments for organising pupils' reading activity, developing an intelligent student-reader and producing a personally and socially meaningful reading product. Based on Ukrainian and international studies devoted to competence-oriented assignments, learning tasks, problem-based teaching of literature, authentic assessment and reading literacy, the article proposes a working definition of a competence-based literary task. It is defined as a specially designed problem-and-meaning-centred reading situation that includes a motivational description, textual or literary-theoretical support, an orienting basis of reading actions, a problem condition, an expected evidence-based product and assessment criteria. Such a task encourages the student-reader to analyse, interpret, argue, make value-based choices, reflect and create an oral, written, visual or combined product. The article develops an algorithm for designing competence-based literary tasks, starting from the selection of the problem core of a literary text and proceeding to the definition of the reading product, criteria and assessment scale. A system of tasks based on «Self-Determination» is offered: tasks for distinguishing between the image of the author and the lyrical speaker; for interpreting the axiological pair «love – struggle»; for identifying active rather than declarative patriotism; for constructing a mini-model of a literature lesson; and for interpreting the key metaphor «I am a song». Sample answers, criteria and a twelve-point assessment scale are provided. The practical significance of the article lies in its applicability to literature lessons, teacher training and the development of educational content for the «Education. Children. Future» project.*

Key words: *competence-based literary task, poetry, lyrical speaker, axiological strategy, reading competence, evidence-based product, assessment.*

*Дата першого надходження статті до видання 02.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування 10.12.2025*